

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ

Է. Զատագովակյան Շարժումը

Ամենէն ծանօթ և ամենէն երկարատև ցոյցը, որուն ներշնչման աղբիւրը եղաւ քրիստոնեաներու օրինապահութիւնը՝ ջատագովական շարժումն էր։ Բ. դարու կարգ մը երեւելի գրողներ ներկայացուցիչներն հանդիսացան անոր։ Կողբատուէն մինչև Տերաուղիանոս, չուրջ Խոթանասուն և հինգ տարիներու ընթացքին, կը տեսնուի հետապնդումը և պարբերական թափը այս շարժումին՝ որ դատապարտուած էր վերջնական ձախողանքի՝ յաջորդական անկումներէ ետք։ Ազնիւ բայց ապարդիւն ձեռնարկ մըն էր։ Ըստ երեւոյթին պատմութեան մէջ նշանակելի և իրականութեան անհամեմատ տեղ մը գրաւած է անիկա։ Երջանիկ զիպուածով մը պահուած և մեղի աւանդուած են հանճարեղ գրութիւններ՝ որոնց ստեղծ հասցէները չենք կրնար որոշապէս ըսել։ Կայսերո՞ւ, հեթանոսներո՞ւ, քրիստոնեաներո՞ւ, որո՞ւ ուղղուած էին անոնք։ — Ասոնց բոլորին ալ, թերեւ. և այդ իսկ պատճառաւ՝ ո՛չ ոքի հասան անոնք, ո՛չ ոք համոզուեցաւ ու տարուեցաւ անոնցմով։

Ինչ որ մեզի կը յայտնեն այս Զատագովութիւնները, գործածութիւնն է նոր լեզուի մը՝ որ տարբեր է սկզբնական քրիստոնէութեան լեզուէն, և հասկնալի է ընծայեալներուն համար միայն։ Քրիստոնէական հաւատքը ունէր հիմայ հոյլ մը գրողներ՝ որոնցմէ ոմանք յունարէնով և ոմանք լատիներէնով ի յայտ կու գան և կարող կ'ըլլան անոր ուսուցումները մատչելի դարձնել բոլոր միտքերու, պատասխանել առարկութեանց և հերքել յարձակումները։ Տեսարանին վրայ անոնց մուտքը յառաջդիմութիւն մը կը ցուցնէր։ Հանգամանքով խառտասէրներ՝ անոնք կը պահէին իրենց մտքի ունակութիւնները, իրենց ըզրազմունքը և զգեստները, թէպէտեւ դարձածներ էին քրիստոնէութեան։ Այս պատճառաւ կ'ընդունէին ակնածանք մը՝ որ կ'անգրադառնար ու կը ցոլար քրիստոնէական ընկերութեան վրայ։ Գրողի և դաստիարակի ճաշակով այս իմաստասէրները

քրիստոնէութեան վարդապետներն ու վիճարանները եղան։ Նուիրուած ըլլալով յոյն մշակոյթին՝ ասոնք շատ աւելի տրամաւոր թիւն և ատակութիւն ցուցուցին հակառակութեանց մէջ՝ քան զուտ առաքելական քարոզիչները։ Եւ լրջօրէն նկատողութեան առնուեցան. կը վիճէին, ուստի մարդիկ վէճի մտան իրենց հետ։ Հանրութեան դատումին համաձայն՝ անոնք շատ աւելի ընդունակ էին ըսելիքներ ունենալու՝ քան թէ արեւելեան աւելորդապաշտութեան մը անուս ու խեղճուկ հետեորդները։ Այս նորեկները իրենց գիրերը կ'ուղղէին կայսերոն, թէպէտեւ այս վերջինները թերեւս ամենագոյն ուշադրութիւն անգամ չընծայեցին անոնց. բայց հասցէն յանձնարարական մըն էր գործին համար։ Յամենայն դէպս՝ ո՛չ մէկ բան իրաւունք կուտայ մեզի Զատագովութիւնները ներկայացնելու իրրեւ զաղտնի գրականութիւն մը։ Ընդհակառակը հեղինակները յաճախ կը ջանան ծանօթացնել կրօնք մը՝ որ լոյսէն վախճալիք բան մը չունի՝ բնաւ. անոնք կը բացադրեն և կը նկարագրեն հաւատացեալներու հաւատալիքները և բարքերը, կը բողոքեն զրպարտութեանց դէմ, որոնցմով գիրենք կը հալածեն, և այն յոռի վարմունքին դէմ՝ որոնցմով գիրենք կ'ընկճեն։

Յոյներուն մէջ ջատագովականը երեւան բերաւ հեղինակներ՝ որոնք համոզելու հոգ կը տանէին աւելի՝ քան թէ փայլելու զերդ Յուստինոս, Արիստիդէս, Թէոփիլոս, և ուրիշներ՝ ինչպէս Տատիանոս, Աթենափորոս և Մելիտոն՝ որոնք յայտնապէս հոգ կ'ընեն արուեստով արտայայտուելու և նախատիպեր նմանցնելու։ Լատիներուն քով այս գրականութիւնը իր կատարելութեան պիտի հասնի՝ Մինուկիոս Փելիկսի Ոկտաւիոսով և Տերաուղիանոսի Զատագովակյանով. առաջինը՝ նուրբ և կիկերոնեան, երկրորդը՝ հեզնական և կորովի։ Ամենքն ալ պաշտպանող են և շատեր շատ լաւ յաջողած են։ Քրիստոնէութիւնը կը զրպարտուի. — կը հերքեն ամբաստանութիւնները, կը փառաւորեն նախապաշարութիւնները, և կը ցուցնեն զայն ա՛յնպէս՝ ինչպէս պէտք է որ երեւի աննախապաշար միտքերու։ Քրիստոնէութիւնը ժողովրդական չէ. — մեզի կուտան անոր պատճառները. և թերեւ նոյնը ըրած են անոնք այն բաղմոթիւ հեթանոսներու

ալ որոնք երես կը դարձնէին անկէ ազիտութեան և չտեսութեան պատճառաւ: Անուանարկութիւններու գէմ անոնք կը դնէին զայրացկոտ հերքումներ: Ամէնքն ալ ցոյցաւոր կերպով երեան կը բերեն ինչ որ ունին այս գարշիլի բանսարկութիւնները, միանգամայն իբր ապոստոլ ու ձախաւէր՝ նկատմամբ քրիստոնէական կեանքի՝ որուն մաքրութիւնը, սէրը և վեհութիւնը կը քողաղերծեն:

Մարկոս Աւրելիոսի թագաւորութեան ատեն ջատագովներու փաստարկութիւնը ընդարձակեցաւ. պաշտպանողականէն յարձակողականի անցաւ: Այլևս բաւական չէր անոնց համար զոյրութեան իրաւունք պահանջելը օրինաւոր կրօնքներու և փիլիսոփայութեան շարքին նոյն աստիճանի վրայ. բազմաստուածութեան և հեթանոսական ընկերութեան վրայ յարձակողականի կ'անցնէին:

Հեթանոսական բարքերու և կրօններու այս քննադատութիւնը պիտի դառնար անհատնում նիւթ մը՝ ուր ոմանց հրմտութիւնը և ուրիշներու աւիւնը գրոհ կուտան զինուած այնպիսի սլաքներով՝ որոնք կը պատառեն արդէն իսկ յոյժ վտանգուած համբաւ մը: Սակայն ճշմարիտ սկզբնատը պոթիւնը անոնց, զորս կրնանք կոչել ջատագովներու երկրորդ սերունդը — որուն ներկայացուցիչներն են Թէոփիլոս, Մելիտոն, Ապոլինար եպիսկոպոսներ — կը կայանայ պաշտպանողական գործը խիզախութէն քաղաքական գեանի վրայ փոխադրելուն մէջ: Աւելի համարձակ քան երբեք՝ անոնք իրենք զիրենք կը համարէին ամէնէն խաղաղասէր հպատակներ և ամէնէն օրինապահ ծառաներ: Արդարեւ չէին պաշտեր կայսրը, բայց կը հնազանդէին անոր, կը սիրէին զայն և կ'աղօթէին անոր համար: Կը սիրէին «հոռմէական խաղաղութիւնը» և զոյն վայելել կը փափաքէին: Կը սիրէին բարօրութիւնը և այդ էր որ զիրենք պահպանողական կը դարձնէր, ինչպէս կը վկայէ Աթենագորաս. «Ձեր երջանկութիւնը մեր շահն է, վասնզի կարեւոր է մեզի համար անդորր կեանք մը վարելը, սրտանց ընծայելով ձեզի այն հնազանդութիւնը՝ որ ձեր իրաւունքն է»:

Եզական զանցառութիւն մը կայ սակայն Ջասագովորքիւններէն մեծ մասին մէջ,

մասնաւորապէս Տատիանոսի, Աթենագորասի, Թէոփիլոսի, Մելիտիոս փիլիսոփայնորէն մշակուած ջատագովութիւններուն մէջ. Յիսուսի անունը յիշուած չէ: Ահա՛ւասիկ տկարութիւնը այս մեծ ձեռնարկին: Անիկա քրիստոնէական կրօնքը կը վերածէ փիլիսոփայութեան մը՝ ուրկէ վտարուած են յատկապէս քրիստոնէական եզոզ բոլոր խորհուրդները: Երբորդութիւնը՝ իր ճշգրիտ առումով, Մարգեղութիւնը, սկզբնական մեղքը, փրկադործութիւնը, շնորհքը, խորհուրդները տեղ չունին հոն: Նոյնիսկ Բանին վարդապետութիւնը կը բացակայի Ոկսախոսի մէջ: Կըրնանք զարմանալ, բայց կրնանք մեղադրել զանոնք ատոր համար: — Ջատագովները ունէին արդեօք ծրագիր մը, որուն վրայ համաձայնած էին՝ քաղցրագործելու համար քրիստոնէական խորհուրդը և փոխանակելու համար «ձաշին յիմարութիւն»ը բանաւոր դրութեան մը հետ, ի մի բան՝ փորձելով աշխարհականացնել քրիստոնէութիւնը:

Իրաւունք չունինք պնդելու թէ ջատագովները, որոնք «զուրօրիններուն» հասցէին կը գրէին — եթէ ասիկա փաստելու ի վիճակի համարուինք — պարտաւոր էին իրենց գրածէն տարբեր կերպով մը գրել: Անոնք այնպէս դատած են թէ վարդապետական խնդիրներու համար ընդհանուր ակնորկներ կը բաւեն, և թէ լուծութիւնը ժխտում չէ:

Հակառակ իրենց տակտիկայի թերեւս չափազանց խոհեմութեան, իրենց միտքերուն գերազանցութեան, իրենց ճիգին ազնուութեան և յարատեւութեան, ջատագովներու պայքարը ի գերեւ ելաւ՝ անուշադրութեան, անտարբերութեան, ընկալիալ սովորութեանց տիրապետութեան և կանխակալ դատումներու ժայռերուն դէմ:

